

Edin Radušić,
Bahrudin Beširević

Jabuka razdora

AGRARNO PITANJE U POLITIČKOM I
DRUŠTVENOM ŽIVOTU U BOSNI I HERCEGOVINI
ZA VRIJEME VLADAVINE AUSTRO-UGARSKE

KLJUČNO PITANJE

- Je li „agrarno pitanje“ bilo političko ili ekonomsko pitanje?
- Je li „agrarno pitanje“ doprinijelo podjelama u bosanskom društvu i migraciji stanovništva iz zemlje?

Tema se bavi agrarnim pitanjem u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Kosovu, Makedoniji i Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (Jugoslaviji). Pokriva razdoblje od kraja 19. stoljeća do 20-ih godina 20. stoljeća. Važnost ove teme dolazi od toga što je agrarno pitanje bilo jedno od najvažnijih pitanja u procesu promjene osmanske (muslimanske) vlasti od strane Austrijanaca i Srba u kraljevinsku vlast. Na kraju osmanske vladavine većina vlasnika zemlje bili su slavenski muslimani, a većina seljaka slavenski kršćani. Promjena vlasništva nad zemljom s muslimanskih posjednika na kraljevske seljake bila je jedna od glavnih točaka srpskog nacionalnog pokreta tijekom stvaranja srpske nacionalne države u 19. stoljeću i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Jugoslavije). Svaka promjena vlasništva nad zemljom shvaćana je od strane muslimana kao direktan napad na zajednicu slavenskih muslimana ili čak napad na njihovu vjeru. Na kraju, agrarno pitanje bilo je neka vrsta paradigme odnosa između muslimana i pravoslavnih kršćana na Balkanu i između muslimanske i kraljevske države. U današnje vrijeme oduzimanje zemlje slavenskim muslimanima i davanje te zemlje kršćanima vidi se kao čin pravde (od strane Srba) ili kao čin nepravde (od strane Bošnjaka muslimana).

Cilj:
Radionica nastoji uenicima pružiti informacije o agrarnom pitanju u BiH i utjecaju ovog problema na životne ljude.

Indikator:

- Uenicima naučiti o značaju i biti agrarnog pitanja u BiH.
- Uenicima usporediti stavove različitih nacionalnih grupa u odnosu na predložena pitanja agrarnog pitanja.
- Uenicima analizirati povezanost agrarnog i nacionalnog pitanja.

MJENICENANANIKE

Nastavnik daje naputke uenicima i dijeli ih u četiri jednake grupe. Svaka grupa dobiva povijesne i geografske zemljovide i dokumente koji su vezani za njihov zadatak. Pomoću zemljovida lakše se shvatiti položaj Bosne i Hercegovine i položaj bosanskih religijskih grupa u Monarhiji.

Uenicima itaju i analiziraju tekstualne i ostale povijesne izvore slijedeći ključno pitanje i pitanja koja se odnose na njihov zadatak. Rezultat njihovog rada treba biti zapisan u obliku točaka koje će predstaviti jedan ili dva predstavnika svake grupe.

grupa 1. predstavlja gledatelje Austro-Ugarske vlade,

grupa 2. predstavlja srpsku stranu,

grupa 3. predstavlja gledatelje Bošnjaka – muslimana,

grupa 4. predstavlja gledatelje Srbije – Jugoslavije i gledatelje zemljoposjednika i seljaka nakon Prvog svjetskog rata.

Nakon toga svi uenici analiziraju predstavljene argumente i pokušavaju odgovoriti na ključno pitanje: Je li „agrarno pitanje“ bilo političko ili ekonomsko pitanje? Je li „agrarno pitanje“ doprinijelo podjelama u bosanskom društvu i migraciji stanovništva iz zemlje, i kako?

90
minuta

VREMENSKA ORIJENTACIJA

1. korak: Nastavnik daje instrukcije za aktivnost, upozna je uenike s ključnim pitanjem i povijesnim kontekstom radionice, dijeli uenike u četiri grupe, daje im izvore za rad i objašnjava svakoj grupi to je njihov konkretan zadatak.

2. korak: Analiziranje izvora, diskusija unutar grupe i izvođenje zaključaka

3. korak: Kratki uvod o analiziranim povijesnim izvorima i predstavljanje zaključaka od strane jednog ili dvaju predstavnika svake grupe

4. korak: Završna diskusija kroz prizmu ključnog pitanja. Diskusija je usredotočena na stavove i argumente četiriju strana. Ona ukazuje na slične ili različite elemente u argumentaciji.

OD

Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini austro-ugarskog razdoblja bilo je goru e pitanje cjelokupnog dru tvenog ivota. Pored age i kmeta u njega su bili uklju eni predstavnici austro-ugarske vlasti, doma ih politi kih i vjerskih organizacija. Kmetских porodica za vrijeme austro-ugarske vlasti bilo je vi e od sto tisu a. Velika ve ina zemljoposjednika bili su muslimani (Bo njaci), a velika ve ina obra iva a zemlje (if ija, kmetova) bili su kr ani, posebno Srbi. Na podru jima koje pripaja Srbija 1878. i nakon balkanskih ratova, kao i nakon stvaranja Kraljevine SHS-a. dolazi do radikalnog rje enja agrarnog pitanja i promjene zemljovlasni kih odnosa.

Izvor 1

B H B 1878.

<http://angusyong111.wordpress.com/2012/07/19/bosnjaci-u-crnoj-gori/> (downloaded on 6. travnja 2013.)

Izvor 2

B H 1910.

B	H	M	O
	10.463 (100%)	9.537 (91,15%)	926 (8,85%)

Die Ergebnisse der Volkszählung in Bosnien und der Hercegovina vom 10. Oktober 1910, Sarajevo 1912.

Grupa 1

Izvori za razumijevanje položaja austro-ugarskih vlasti:

1. Kako je Austro-Ugarska shvaćala agrarno pitanje i kakvo rješenje je predložila?
2. Koji su bili argumenti za takvo rješenje?
3. Je li moguće u izvorima naći odgovor: Je li agrarno pitanje utjecalo na migracije stanovništva u to vrijeme, i ako jest, u kojoj mjeri?
4. Kako je želja austrijske politike koja je željela imati lojalne podanike, utjecala na agrarnu politiku?

Izvor 1

A - ć ć š

„Jedan od glavnih argumenata ministra vanjskih poslova Austro-Ugarske Andrassyja za dobivanje mandata njegove drave nad BiH na Berlinskom kongresu bilo je upravo neriješeno agrarno pitanje, koje, po njegovom mišljenju, iscrpljena Osmanska carevina nije bila u stanju riješiti, preporučivši svoju zemlju kao jaku i nepristranu snagu, sposobnu da uredi prilike u toj nemirnoj osmanskoj pokrajini.”

F. Hauptmann, *Privreda i društvo u BiH, Sarajevo 1987*, str. 139

Izvor 2

A - 1911

“Agrarno pitanje u vrijeme okupacije nije ni postojalo u formi otkupa kmetova (prelazak zemlje u ruke seljaka), već u stvaranju pravne sigurnosti izmeđ kmeta i age (zemljoposjednika). Vlada može dakle mirne savjesti potvrditi da je agrarno pitanje to no proučavajući, oprezno i nepristrano riješiti po elu, te ga brzo i uspješno riješiti.”

Ekspozicija civilnog adlatusa barona Benka od 3. travnja 1911, BHS, I/1910-11, III, LXXXVI sjednica, str. 1916

Izvor 3

N š

“Ni ta se silom ne može mijenjati bez zrelog prosvjedovanja to vam treba. Stari zakoni će vrijediti sve dok novi ne budu doneseni”.

Proklamacija cara Franje Josipa upućena stanovništvu BiH 1978, Sarajevski list

Izvor 4

š

Članak 1.:
“Kmetstva se seliti u Bosni i Hercegovini mogu otkupiti samo dobrovoljnom pogodbom izmeđ gospodarstva zemlje i kmeta.”

Vladin Zakonski prijedlog o davanju zajmova za dobrovoljno otkupljivanje kmetovskih selišta u Bosni i Hercegovini, Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1911., Sarajevo 1911, str. 177

Izvor 5

B ž

“Seljaci ne mogu obrađivati polja za njihove begove i age i u neznanju vjeruju da će promjena vlasništva biti posljedica njihovog postupka. (...) Na ovakve postupke seljaka vlast je reagirala izdavanjem objave koja upozorava seljake da će oni koji ne obrađuju njihova imanja i ne izvršavaju obaveze prema posjednicima biti podvrgnuti kaznama. ... Austrijske vlasti nastoje pojačati povjerenje jednakim tretmanom i kršćanima i muslimanima, ali mjere vlasti ne zadovoljavaju kršćane. Oni misle da je pravedno da ne plaćaju ništa zemljoposjednicima.”

FO 195/1212, *Freeman-Layardu, Bosna Serai, 19th February 1879, no. 8; FO 195/1212, Freeman-Layardu, Bosna Serai, 3. prosinca 1879., br. 43*

Izvor 6

S - š :

“Još ranije se mogao uočiti stav Austro-Ugarske da se ne dozvoli prelazak zemlje u srpsko vlasništvo i njihovo jačanje na tom polju. Nagla promjena je da bi ovakva promjena bila politički nepoželjna, vjerojatno zbog sve većeg utjecaja Srbije i nepouzdanosti srpskog etničkog elementa. Cilj vlasti bio je prelazak zemlje u austrijske ruke, pri čemu bi značajnu ulogu odigrala Austrijska banka sa sumom do 10.000.000 kruna. Kupljena zemlja bila bi stavljena na raspolaganje austrijskim kolonistima.”

Edin Radušić, *Agrarno pitanje u bosanskohercegovačkom Saboru, magistarski rad, str. 77*

Grupa 2

Kako srpska strana razumije agrarno pitanje i koje rješenje nudi?

1. Koji su bili argumenti za takvo rješenje?
2. Je li moguće u izvorima pronaći sljedeće: Je li agrarno pitanje utjecalo na migracije stanovništva u to vrijeme, i ako jest, u kojoj mjeri?
3. Kako je austrijska agrarna politika utjecala na lojalnost ili nelojalnost Srba?

Izvor 1

S

ž

“Stanovni tvo nevesinjskog kraja smatra se tradicionalnim vlasnikom zemlje koju obrađuje i o tome se izjašnjava ‘To je vlasni tvo moga djeda, to su mu ga Turci silom oduzeli. Otomanska uprava je silom oduzela na posjed i dala ga feudalcima, dok smo mi na svom ognju tu i svojoj zemlji slobodni, moćemo biti od koristi i sebi i vladi. Svaki feudalac na je neprijatelj i tko njega uzima u za titu, taj nas tla i.”

H. Kapidžić, *Iseljavanje srpskog seljaštva iz Hercegovine 1902.*, GDIBiH

Izvor 3

S

BHS

ž

“Zbog prezadušenosti seljaci bi pri fakultativnom otkupu (sporazumom između zemljoposjednika i kmeta) pri prvoj nerodici došli na prosjački tap. S druge strane, od seljaka koji bi se oslobodili obligatornim na inom (obveznim prelaskom u ruke seljaka bez obzira na volju zemljoposjednika) i država bi imala velike koristi. Dobila bi odane podanike, proletere ljubavljive prema domovini, koji bi bili temelj reda i zakonitosti. (...) Broj srednjovjekovne bosanske vlastele koja je prešla na islam nije bio tako velik, kako govore muslimani, i na početku 19. stoljeća u Bosni je bilo svega 48 nasljednih begova. Spahije na početku osmanske uprave nisu bili doma i sinovi nego stranci, porijeklom iz Azije. Tek u vrijeme anarhije u Osmanskom carstvu asimilirani stranci prigrabili su svu vlast u Bosni pretvarajući carske zemlje u svoje baštine (vlasni tvo). S druge strane, Srbi su u Bosanskoj krajini imali autonomiju u doba klasične osmanske vlasti, ali su je s vremenom izgubili kao i tapije (dokument o posjedu zemlje) na svoju zemlju, najviše nasiljem. Ako bi Srbi i bili doseljenici iz stare Srbije, Crne Gore i istočne Hercegovine, sigurno su imali više moralnog prava na zemlju od onih koji su došli iz Anadolije ili iz nekog drugog dijela Male Azije. I srpski poslanici smatraju agrarno pitanje izvotnim za svoj narod. (...) Da dođe do uvjerenja o nužnosti obligatornog otkupa, ministra Bilinskog natjerala je pretpostavka da će Bosna i Hercegovina biti okružena nizom slobodnih seljaka. Od sinjega mora do tihog Dunava srpska država pronalaziti slobodne seljake, pa kad vide seljaci u BiH kako su oni u Srbiji slobodni, moglo bi se dogoditi da pođu gravitirati onamo.”

Sjednice BH Sabora za 1910. i 1911. BHS, I/1910/1911., Sarajevo 1911.)

Izvor 2

O č č

“Jedan Mostarac je priao: ‘Zna li, gospodine, kakva nam je danas fajda* od kmetova? Uzmi mijeh, pa ga napuni zejtinom (ulje) i na ini malu rupu, da kaplje kap po kap na zemlju. U dugo vremena kane po jedna kap i zemlja je upije. Kad iskaplje sav zejtin, u mijehu nema ni ta, a ni na zemlji se ne može poznati, gdje je kapalo. Mijeh ti je kmet, a zemlja ti je aga.”

Srpska riječ, br. 239, 2. (13.) 11. 1910.

Izvor 4

I B H

“Za vrijeme austro-ugarske vladavine (1878.-1918.) rađala se da je Bosnu i Hercegovinu napustilo oko 140.000 muslimana, koji su odselili u Tursku*, i oko 30.000 do 40.000 Srba koji su, većinom, naseljavani u Srbiju. (...) Pokret iseljavanja seljaka iz nevesinjskog područja dobiva na zamahu i irini odlaskom prvih obitelji u Srbiju, a iri se iz Zovog Dola i Lukavca ...”

* Između Berlinskog kongresa 1878. i Balkanskih ratova 1912.-13. Osmansko carstvo je na krajnjem sjeverozapadu obuhvaćalo teritorij Novopazarskog sandžaka i tako s Austro-Ugarskom graničilo na istočnoj granici današnje Bosne i Hercegovine.

I. Hadžibegović, *Moderne migracije, Prilozi IIS, XXII/23; Izvještaj barona Redvica okružnoj oblasti od 16. lipnja 1902.*, prema H. Kapidžić, *Iseljavanje srpskog seljaštva iz Hercegovine 1902.*, GDIBiH,

Izvor 5

P A Š ć
š H

“O, ne dajte, Srbi, da Vukova ljaga
Okalja vam obraz ist ko sunce s neba!
Ne idite, braćo, od rodnoga praga,
Jer mu enoj zemlji mu enika treba...
Trebaju mu ke snage i vite kih ruka,
Trebaju Obilja i slobodnih lãvã;
Trebaju va e smrti i va ijev muka,
Jer, tamo daleko, na a zora spava.”
“Zna li tamo ono mjesto slavno,
Zna li, brate, Nevesinje ravno?
Tamo braća u nevolji cvile:
Mra na elu poniknula nikom,
Sledila se srca u junaka,
Sledile se du e u junaka,
Jer nevolja opasala jaka:
Zla godina i zli janji ari,
Kroz kojeve prazne vjetar duva,
Glad se ceri, mu enike mjeri,
Okiva ih verigama ljutim,
Sokolima laka lomi krila,
Da nam zemlja ostane bez krilã”

Aleksa Šantić, *SEOBA (1902.)*; *ZNAŠ LI, BRATE, NEVESINJE RAVNO? (1903)*

Grupa 3

K B š /

š ?

1. Koji su argumenti za takvo rješenje?
2. Je li moguće u izvorima pronaći utjecaj na migracije stanovništva iz tog vremena, i ako jest, u kojoj mjeri?
3. Kako je austrijska politika utjecala na lojalnost ili nelojalnost muslimana?

Izvor 1

M ć č 1895.

“Polo aj muslimana pod austro-ugarskom upravom op enito je po eo da slabi i za to krivicu snose upravne vlasti, jer ne vode dovoljno ra una da se po tuju obi aji i propisi koji su na snazi niti vode ra una o ljudskoj pravdi. Ne uzimanje u za titu prava muslimana u agrarnim stvarima pokrenulo je muslimane na selidbu u Tursku. ... “Za vrijeme ustro-ugarske vladavine (1878.-1918.) ra una se da je Bosnu i Hercegovinu napustilo oko 140.000 muslimana, koji su odselili u Tursku i oko 30.000 do 40.000 Srba koji su, ve inom, naseljavani u Srbiju.”

Borba Muslimana BiH za vjersku i vakufsko mearifsku autonomiju, Građa, sabrao i uredio: Ferdo Hauptman, Sarajevo 1967. str. 63; I. Hadžibegović, *Moderne migracije*, prilozi IIS, XXII/23)

Izvor 3

M S

“U Bosni i Hercegovini muslimani smatraju da je za obvezatni otkup kmetova (obvezan prelazak zemlje u ruke seljaka bez obzira na volju zemljoposjednika) vezan njihov ivotni opstanak. (...) Kad biste vi (Srbi) htjeli bratski raditi, (...) ne biste ga ni onda kad bi to pitanje vi odlu ivali, trebali forsirati. ... “Muslimanski su posjednici starosjedioci, a zemlja bosanskih aga i begova njihova je ba tina (vlasni tvo) jo od srednjeg vijeka koju su im Osmanlije priznale prilikom osvajanja Bosne, kada je bosanska vlastela mahom pre la na islam. Tek zadnje osmansko zakonodavstvo napravilo je od vlasnika u potpunom smislu mutesarife, tj. vlasnike u smislu erijatskog prava... Kraljevi i velika i bosanski bili su ili katolici ili patareni (bogumili) pa ni narod nije bio pravoslavne vjere jer je tada u Evropi vladalo na elo, ‘ ija zemlja toga i vjera’. Patareni toliko voljahu svoju ba tinu da radi nje i na islam prije o e jer su je jedino tako mogli zadr ati po osvajanju Bosne od strane Osmanlija. Pravoslavni narod u Bosni nije starosjedila ki ve doseljeni ki i to najvi e iz stare Srbije, koji se u Bosnu naseljavao u doba osmanske vladavine, zbog smanjivanja broja muslimana nakon pomora od kuge i ratova. (...) Kada bi zakupnik postao slobodnim seljakom, napredak mu nije osiguran jer ni slobodni seljaci, kojih je oko polovina, uglavnom ne stoje ni ta bolje. Ve ina zakupnika nije naviknuta na samostalno gospodarenje zemljom, neki ifluci bi se s vremenom raskomadali i usitnili zbog dioba me u suvlasnicima te ne bi bili dovoljni za prehranjivanje njihove obitelji i, na kraju, postojala je opasnost da, kada zemlja bude mobilna, budu i slobodni seljak padne u ruke zelena a i pretvori se u bezemlja a. Od ovih neda a if ija je bio za ti en u zakupni kom odnosu, u kojem se do tada nalazio.”

Sjednice BH Sabora za 1910. i 1911. *BHS, II 1910/1911.*, Sarajevo 1911

Izvor 2

M ž

“Muslimani, ne pu tajte zemlje iz ruku jer narod bez zemlje je narod bez budu nosti, jest stablo bez korijenja. Organizirajte dru tva za kupovanje zemlje.”

“Musavet”, br. 82, 8. listopada 1910.

Izvor 4

P A Š ć č

“Ostajte ovdje!... Sunce tu eg neba,
Ne e vas grijat kô to ovo grije;
Grki su tamo zalogaji hljeba
Gdje svoga nema i gdje brata nije.
Od svoje majke ko e na i bolju?!
A majka va a zemlja vam je ova;
Bacite pogled po kr u i polju,
Svuda su groblja va ih pradjedova. ...
U tu em svijetu za vas pelin cvjeta;
Za ove kr e sve vas, sve vas ve e:
Ime i jezik, bratstvo, i krv sveta,
Ostajte ovdje!... Sunce tu eg neba
Ne e vas grijat kô to ovo grije
Grki su tamo zalogaji hljeba
Gdje svoga nema i gdje brata nije ...”

Aleksa Šantić, *Ostajte ovdje*

Izvor 5

S J C ć
B š /

“Poznato je da su se muhamedanci po eli iseljavati iz Bosne i Hercegovine poslije (austro-ugarske) okupacije; pred 1908. godinu to iseljavanje je bilo sasvim oslabjelo, a od aneksije tada je poprimilo najve e razmjere. Ovo je naro ita vrsta migracija. U Evropi migriraju danas ve e narodne mase iz ekonomskih razloga. Iseljavanje bosanskih muhamedanaca samo je u maloj mjeri izazvano ekonomskim, mnogo vi e psihi kim uzrocima. Ali najve a opasnost od iseljavanja bosanskih muhamedanaca i za srpsku narodnost i za ostale doma e imbenike u Bosni u tome je to e iza bosanskih muhad ira (iseljenika) ostati prazna zemlja, veliki prostori i to one mogu biti naseljene strancima. Zato nije dovoljno samo otkupljivanje zemlje, koje ostanu iza muhamedanaca u Bosni, ve treba sprije iti da se na njima naseljavaju stranci. Treba naseljavati Srbe, Hrvate i Slovence. Ako se ne mogu naseliti ljudi na ega jezika, neka to ostanu unutra nje prostori, po kojima e se mo i doma i ra iriti i umno iti.

Jovan Cvijić, *O iseljavanju bosanskih muhamedanaca*, “Književni glasnik”, 16. lipnja 1910. Sabrana dela, Knjiga 3 (Tom I): Beograd, 1987.

1. Kako je srpska / jugoslavenska vlada razumjela agrarno pitanje i kakvo rješenje ona predlaže?
2. Koji su razlozi takvom rješenju?
3. Kakva je bila reakcija zemljoposjednika i seljaka te njihovih političkih predstavnika?

Izvor 1

**PRETHODNE ODREDBE A PRIPREM
AGRARNE REFORME (27. veljače 1919.)**

- I. Raskidanje kmetskih odnosa
1. Kmetski (i v ijski) odnosi u BiH, zatim u novim krajevima Srbije i Crne Gore razrije uje se, a novo se stvaranje kmetskog (i v ijskog) odnosa zabranjuje.
 2. Dosada nji kmetovi (i v ije) progla avaju se slobodnim vlasnicima dosada njih kmetskih zemalja.
 3. Dosada nji vlasnici (age) dobivaju za oduzetu zemlju od tetu, koju im garantira dr ava. Posebnim e se zakonom odrediti visina od tete i na in kako e se ona isplatiti. ...
- II. Raskidanje kolonskih odnosa
7. Kolonski i ostali kmetstvu sli ni odnosi izme u gospodara zemlji ta i te aka u Istri, Gori koj, Dalmaciji i drugim oblastima Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca raskidaju se sukladno ustanovama prvog poglavlja ovih odredaba.

Službene novine Kraljevstva SHS, 27. veljače 1919, Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918.-1988.

Izvor 3

STA KRALJE INE SHS

- lanak 42.
- Feudalni odnosi smatraju se pravno ukinuti danom oslobo enja od tu inske vlasti. Ukoliko su negdje prije toga roka po injene nepravde razrije enjem feudalnih odnosa ili njihovim pretvaranjem u privatno-pravne odnose, mora se zakonom ispraviti.
- Kmetovi (i v ije), kao i uop e zemlji radnici koji obra uju zemlju u kmetstvu sli nom odnosu, utvr uju se kao slobodni vlasnici dr avnih zemalja, ne pla aju za to sami nikakvu od tetu, i moraju se registrirati.kmetova, te pravna za tita toga odnosa s obje strane.

Službene novine Kraljevstva SHS, br.142, 28. lipnja 1921, Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918.-1988.

Izvor 5

PROGRAM J GOSLA ENSKE M SLIMANSKE ORGANI ACIJE

- III. Gospodarska politika
- Do rje enja kmetskog pitanja ostaju nepromijenjenoj na snazi i dosada nji pravni odnosi izme u zemljovlasnika i kmetova, te pravna za tita toga odnosa s obje strane.

Izvor 2

RADIKALI I M SLIMANSKI NACRT STA A

Jo je te e pitanje agrara. Za muslimane ono je najva nije. ... Muslimani dakle tra e naknadu apsolutnu i op u, za sva dobra ma kakve prirode bila ona, ako imaju materijalnu vrijednost, a trebala bi im se oduzeti ili su im ve oduzeta. A evo to ka e druga zainteresirana strana, te aci bosanski, u svom ustavu: "Zemlja pripada onima koji je sami obra uju. Svi dosada nji oblici dr anja i svojine zemlje koji su protivni ovom na elu ukidaju se ukoliko se zakonom ne odrede izuzeci. Nigdje ne smiju postojati kmetski, i v ijski, kolonski i njima sli ni odnosi. Za raskidanje takvih odnosa u korist koji su zemlju radili ne priznaju se naknade." ...

Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918.-1988, str. 189-190.

Izvor 4

AGRARNO PITANJE BIH

Odatle je reis-ulema au evi to no rekao predsjedniku Zemaljske vlade Atanasiju oli da je Bosna zapala pod teror kakav ne pamti. Na udaru su se prvo na li bo nja ki zemljoposjednici, kojima su srpski seljaci irom Bosne jednostavno palili ku e i gospodarske zgrade i time otimali zemlju. Stanje naroda bilo je takvo da je regent Aleksandar u Manifestu narodu od 24. XII. 1918. (6. I. 1919.) pored ostalog izjavio:

"Ja elim da se odmah pristupi pravednom rje avanju agrarnog pitanja i da se ukinu kmetstva i veliki zemlji ni posjedi. U oba slu aja zemlja e se podijeliti me u moje siroma ne zemlji radnike, s pravi nom naknadom dosada njim njenim vlasnicima."

M. Imamović, Historija Bošnjaka, str. 490

Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918.-1988, str.205.

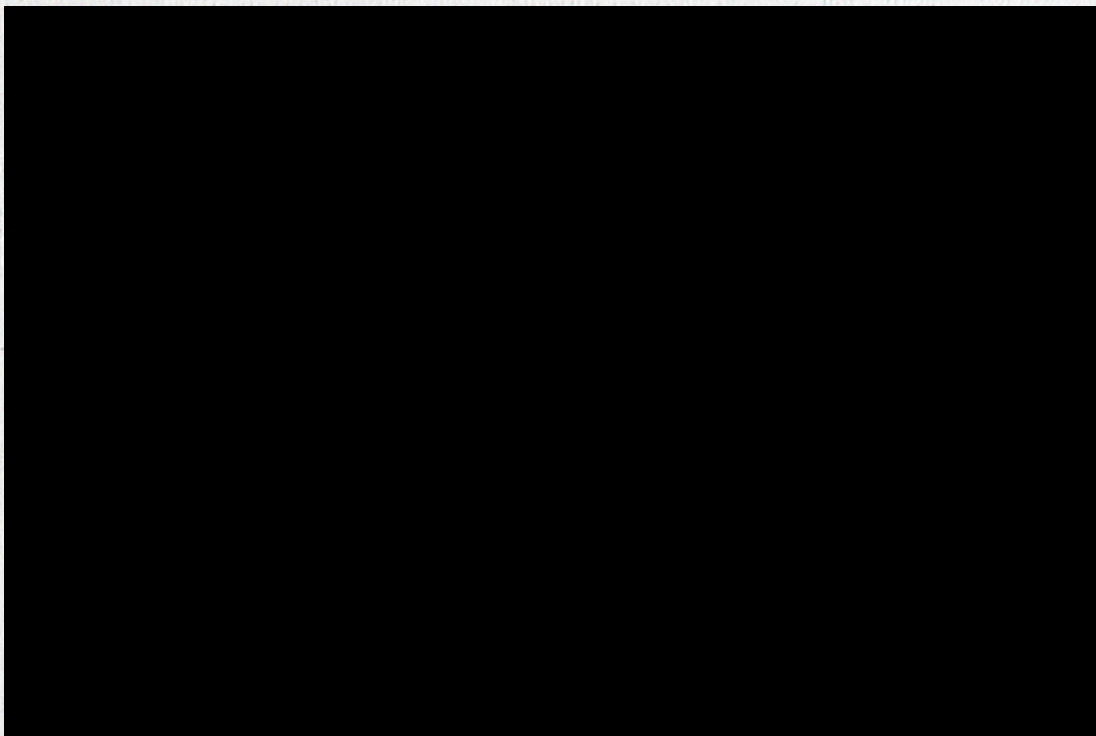
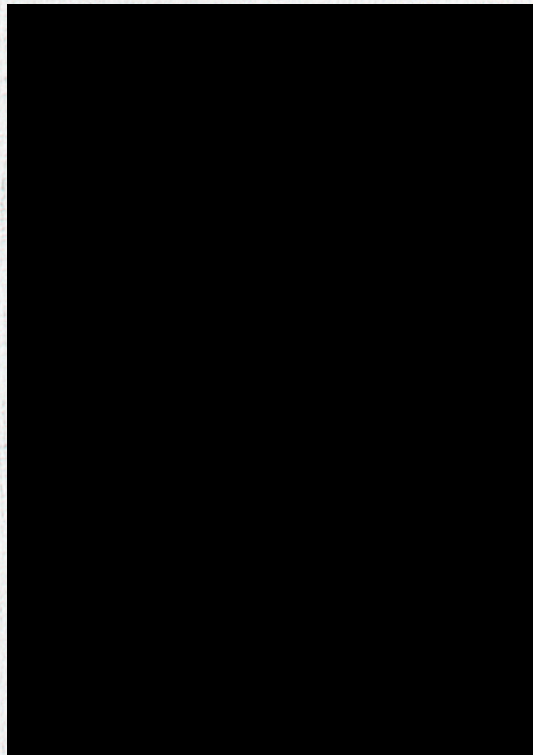
Izvor 6

KARIKATRE

Izložene na prozorima banjalu kog demokratskog lista "Drava", u znak protesta zbog politike suradnje vladaju ih radikala s Jugoslavenskom muslimanskom organizacijom i Slovenskom ljudskom strankom i sporosti rješenja agrarnog pitanja.

R

Arhiv BiH, Fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 12789/1920, prezidijal; Enes Omerović, Političko nasilje u BiH 1918-1921, magistarski rad, Filozofski fakultet u Sarajevu, str. 171

P š ć

Arhiv BiH, Fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 12789/1920, prezidijal; Enes Omerović, Političko nasilje u BiH 1918-1921, magistarski rad, Filozofski fakultet u Sarajevu, str. 171)

Izvor 7

SPORNA PRAVA I DŽEMIJETA O GLASANJAMA

1. Dosadašnji vlasnici u južnoj Srbiji dobivaju pravednu naknadu za oduzetu zemlju.
3. Ako bivši vlasnici nemaju nikakvog drugog zemljišta, osim onoga na kome rade kmetovi ili koje se nalazi u kmetstvu sliče tom odnosu, takvim se vlasnicima pored naknade u novcu osigurava najmanje 20 hektara t.j. 200 dunuma* ziračnog* zemljišta, ako su se zemljoradnjom bavili ili se u zemljoradnji bavili sami ili u osobnom angažmanu.
4. Ako bivši vlasnici imaju pored kmetškog zemljišta (...) još i potpuno slobodno zemljište (begluk), dobit će samo naknadu u novcu.

dunum- obradiva zemlja koju čovjek može preorati u jednom danu
ziračno zemljište- poljoprivredno, obradivo zemljište

Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918.-1988, str. 190-191

Izvor 8

ELIMINACIJA FEUDALNIH ODNOSA NOVOOSLOBOĐENIM KRAJEVIMA

Pročišćenjem granica Srbije 1878. godine na jugoistoku (Niš, Pirot, Leskovac) nametnulo se pitanje razriješenja problema imovinskih odnosa u novooslobođenim krajevima. Srbija, kao zemlja slobodnog seljaštva, nije mogla trpjeti spahijski i titulski feudalni turski sustav, ali je proglašeno seljačkim vlasnicima bez naknade bilo protivno odredbama Berlinskog ugovora koji je izričito nalagao poštovanje imovinskih prava muslimana. Iz novooslobođenih krajeva iselio se pri završetku rata znatan broj muhamedanskih stanovnika. Prvo naseljavanje, pretežno Crnogoraca, bilo je neregulirano i donijelo je kaotično i samovoljno zauzimanje zemlje i sje u državnih ruku.

http://sh.wikipedia.org/wiki/Agrarna_reforma (downloaded 6. travnja 2013.)

Izvor 9

AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA NA PROSTORIMA KOSOVA I MAKEDONIJE NAKON BALKANSKIH RATOVA

Jedna od glavnih mjera za sređivanje stanja na Kosovu i Metohiji, isto tako u Makedoniji, trebala je biti agrarna reforma i kolonizacija... Uredba o naseljavanju novooslobođenih i dijelova priključene Kraljevine Srbije donesena je, doduše, 20. veljače 1914. godine, ali je bilo premalo vremena za njeno metodično i masovnije provođenje u život u mobilizacijskim i ratnim uvjetima koji su nastali već u srpnju iste godine. Glavni je zadatak bio, međutim, likvidacija feudalnih odnosa, koji su i bili pretpostavka ranijih i zatečenih nacionalnih odnosa; zemlja se nalazila uglavnom u rukama titulskih-sahibija (zemljoposjednika) ... Nosioći feudalnog sustava bili su turski i albanski begovi i titulski-sahibije, a ovisno stanovništvo sastojalo se od srpske i albanske sirotinje.

Dimitrije Bogdanović, KNJIGA O KOSOVU, SRPSKA AKADEMIJA ZANOSTI I UMJETNOSTI, POSEBNA IZDANJA, Knjiga DLXVI, PRESEDNIŠTVO, Knjiga 2, Urednik: akademik ANTONIJE ISAKOVIĆ, BEOGRAD, 1986 /knjiga dostupna na http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/ (6. 4. 2013)

TEMA ZA RŠN DISKUSIJU

1. Kod strana usredotočenih na argumentaciju, preciziraju li se argumenti bitni samo za njihovu stranu ili za obje strane?
2. Do koje je mjere agrarno pitanje doprinijelo podjelama unutar bosanskog društva?
3. Kako je agrarno pitanje utjecalo na migracije iz zemlje?
4. Kako je agrarno pitanje riješeno po okončanju osmanske vladavine (u Sandžaku, na Kosovu i u Makedoniji), a kako nakon završetka austro-ugarske vladavine (u Bosni i Hercegovini)?